

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Середницька І.А., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін ОДУВС, к.ю.н., доцент

Специфічні ознаки правових відносин у сфері транспортної діяльності, їх складний характер та особливості зобов'язань суб'єктів перевезень накладають відбиток і на умови їх відповідальності. Основні положення та умови відповідальності підприємств транспорту встановлюються ст. 13 Закону України «Про транспорт», в якій зазначається, що за невиконання або неналежне виконання зобов'язань щодо перевезення пасажирів і багажу відповідальність підприємств транспорту визначається кодексами (статутами) окремих видів транспорту та іншими законодавчими актами. За шкоду, заподіяну внаслідок загибелі або ушкодження здоров'я пасажирів під час користування транспортом як джерелом підвищеної небезпеки, підприємства транспорту несуть відповідальність у порядку, встановленому чинним законодавством України, тобто на загальних умовах. За втрату, нестачу, псування і пошкодження прийнятих для перевезення вантажу та багажу у розмірі фактичної шкоди, якщо перевізник не доведе, що втрата, нестача, псування або пошкодження сталися не з його вини.

Ці положення в повному обсязі кореспондують з вимогами, умовами і підставами цивільно-правової відповідальності, передбаченої кодексами, статутами, іншими нормативними актами окремих видів транспорту, а в деяких випадках знайшли свій подальший розвиток (наприклад, Закон України «Про автомобільний транспорт» — ст. 68).

Цивільно-правова відповідальність є негативним для порушника (боржника) наслідком і полягає у застосуванні до нього в інтересах іншої особи (кредитора) встановлених законом або договором санкцій майнового характеру — відшкодування збитків, виплату неустойки (штрафу, пені). Підставою такої відповідальності є наявність відповідних норм права та складу правопорушення. Вона настає, якщо є: а) проти правна поведінка особи; б) шкідливий результат (шкода); в) причинний зв'язок між протиправною поведінкою і настанням шкоди та г) вина особи, яка заподіяла шкоду.

Проте однією з особливостей цивільно-правової відповідальності, ззагалі, і у сфері транспортної діяльності, зокрема, є те, що вона може наставати і без вини, досить довести, що поведінка боржника була протиправною, а вина припускається. Наприклад, ст. 68 Закону України «Про автомобільний Транспорт» передбачає відповідальність залізниць за незбереження вантажу, багажу, вантажобагажу, якщо по доведуть, що втрата, нестача, псування, пошкодження виникли і незалежних від них причин. Тобто вина припускається, а її відсутність треба довести.

Відповідальність без вини може наставати і у випадках, якщо це передбачено законом або договором. Це стосується в основному виконання сторонами своїх планових зобов'язань (ст. 128 Статуту автомобільного транспорту). Вантажовідправник і перевізник звільняються від сплати штрафу за невиконання плану перевезень не за принципом «відсутності вини», а на умовах наявності певних обставин, перелік яких є вичерпним (ст. 132 Статуту автомобільного транспорту). Усі інші факти, не зазначені у переліку, якщо вони настануть по незалежним від транспорту обставинам, не звільняють від відповідальності за невиконання плану перевезень. Звичайно, відповідальність «без вини» не у всіх випадках стимулює виконувати свої обов'язки, але при наявності відповідних об'єктивних умов і особливостей правовідносин, вона може виконувати таку роль. Це підкреслює, що транспортним правовідносинам притаманні і свої специфічні принципи відповідальності, хоча й цивільно-правової. Цивільно-правова відповідальність у сфері транспортних правовідносин носить компенсаційний характер, оскільки її метою є відновлення порушених майнових прав учасників правовідносин, а тому розмір відшкодування не може перевищувати розміру завданих збитків (ст. 68 Закону України «Про автомобільний транспорт»), однак ця відповідальність залишається обмеженою, бо неодержані доходи не відшкодовуються. Таке положення, на нашу думку, пояснюється тим, що транспортна сфера по великому рахунку не є прибутковою виробничою сферою, в той час як продовження процесу виробництва товарів має велике значення у розвитку економіки, забезпеченні обороноздатності держави, і тому законодавець вважає за доцільне (за достатнє) для транспортної сфери обмеженої цивільно-правової відповідальності.

Отже, встановлено особливий режим відповідальності за невиконання зобов'язань по перевезенню і загальні правила цивільно-правової відповідальності застосовуються до перевезень у випадках, коли інше не впливає із нормативних актів, які регламентують перевезення пасажирів, вантажів і багажу.

Однією з особливостей цивільно-правової відповідальності у сфері транспортної діяльності є те, що умови відповідальності перевозочного процесу неоднакові. Перевізник у всіх випадках, крім шкоди, заподіяної внаслідок загибелі або ушкодження здоров'я пасажирів, несе відповідальність за правилами транспортного законодавства. Вантажовідправник перед перевізником несе відповідальність за нормами транспортного законодавства, а перед вантажоодержувачем – за нормами цивільного законодавства. Зазначене породжує і особливий порядок розгляду майнових спорів на транспорті.

І остання особливість цивільно-правової відповідальності полягає в тому, що транспортним відносинам притаманний особливий, відмінний від усталеного для вирішення інших господарських спорів, претензійний порядок здійснення задоволення вимог. Наприклад, претензії до автотранспортних підприємств можуть бути заявлені протягом шести місяців, а претензії з приводу штрафів — протягом 45 діб (ст. 165 Статуту автомобільного транспорту).

Таким чином, зазначені особливості цивільно-правової відповідальності за порушення транспортних зобов'язань якоюсь мірою відокремлюють її від загальної цивільно-правової відповідальності. Це сталося внаслідок нашарування на загальні цивільно-правові норми суто галузевих норм, які враховують специфіку діяльності транспорту, його розвиток, можливість покриття збитків, заподіяних клієнтам та його соціальну цінність у сфері економіки. Наявність спеціальних правових норм притаманне всім комплексним галузям права.

Література:

1. Цивільний кодекс України [Текст]: Закон України від 16 січня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
3. Про автомобільний транспорт [Текст]: Закон України від 5 квітня 2001р. // Відомості Верховної Ради України – 2001. – № 22. – Ст. 105.
4. Про транспорт [Текст]: Закон України від 10 листопада 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 51. – Ст. 446.
5. Про залізничний транспорт [Текст]: Закон України від 4 липня 1996р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 40. – Ст. 183.
6. Про Статут автомобільного транспорту УРСР [Текст]: Постанова Кабінету Міністрів України від 27. 086 19969 р. № 47 режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/401-69-%D0%BF>.
7. Харитонов Е.О. Правове регулювання перевезень в Україні: К.: Право, 2006 г. - 560 с.
8. Шульженко Ф.П., Гайдюлін О.О., Кундрік Р.С. Транспортне право України: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2005. — 244 с.